

Ivo Goldštajn

1

JASENOVAC

Ivo Goldštajn diplomirao je istoriju na Filozofskom fakultetu. Od 1980. zaposlen je kao asistent-pripravnik na Odseku za istoriju, gde je napredovao sve do zvanja redovnog profesora (2001). Ispocetka se bavio vizantologijom i istorijom hrvatskog ranog srednjeg veka, potom i istorijom Jevreja u Hrvatskoj, a od sredine devedesetih i različitim aspektima hrvatske istorije 20. veka napisao je preko 20 knjiga i dvestotinjak naučnih i stručnih radova. Oprema feljtona redakcijska.

Država i crkva

Držanje Katoličke crkve i Stepinca neraskidivo je povezano s odnosom cijele katoličke crkve i Svete Stolice prema nacizmu, odnosno fašizmu.

Nadbiskup Stepinac mogao je o nekim problemima odlučivati sukladno vlastitim stavovima i inicijativama, ali je prije svega bio vjieran predstavnik i sljedbenik Vatikana. No vatikanski arhivi iz tog razdoblja dobrim dijelom nisu otvoreni, pa je za konačne sudove prerano.

Kada je papa Pio XI sklopio 1929. konkordat s talijanskom državom, u provali oduševljenja Mussolinija je javno nazvao „čovjekom kojeg nam je Providnost poslala“. Pa ipak, i Piju XI i njegovu nasljedniku Piju XII bilo je posve jasno da s totalitarnim režimima „nema šale“ - novootkriveni vatikanski dokumenti pokazuju da su njih dvojica praktički svakodnevno dobivala iscrpne izvještaje o situaciji u Njemačkoj. Od 1929. mnogi su njemački biskupi javno osuđivali rasističko i vjersko učenje nacizma te su ustrajavali u tome da nijedan katolik ne može biti nacist. Međutim, Rimu se nacizam činio najsnažnijim branikom pred komunizmom. Pio XI objavio je u martu 1937. Nijemcima namijenjenu encikliku *Mit brennen-*

Od 1929. mnogi su njemački biskupi javno osuđivali rasističko i vjersko učenje nacizma te su ustrajavali u tome da nijedan katolik ne može biti nacist. Međutim, Rimu se nacizam činio najsnažnijim branikom pred komunizmom

der Sorge (S gorućom zabrinutošću), u kojoj je osudio rasizam i optužio nacističku vlast da sije „obilje nepovjerenja, nesloge, mržnje, objede“. Zaključio je da „na njemačkom obzoru vidi prijeteće olujne oblake razornog rata“. No nekoliko dana kasnije objavio je drugu encikliku *Divini Redemptoris* (Božjega iskupitelja), u kojoj još oštrije i direktnije osuđuje komunizam, čija načela proglašava „u biti neprijateljskima vjeri u bilo kojem obliku“ te po-

Musolini je za njega bio čovek koga je providnost poslala: Papa Pio XI

ziva na uvođenje crkvenog socijalnog učenja kao protutežu i komunizmu i „nemoralnom liberalizmu“. Time je već Pio XI zacrtao načelo vatikanske međunarodne politike za naredno razdoblje: nacizam i fašistički totalitarizam jesu zabluda, pogreške i opasnosti, ali je neznaočak komunistički totalitarizam ipak glavni, smrtni neprijatelj vjere i Crkve.

Sveta Stolica sklopila je 1933. konkordat i s tada tek uspostavljenom Hitlerovom vladom, ali je u sljedeće tri godine uputila Berlinu tridesetak protestnih nota zbog kršenja tog konkordata. Većinu je sastavio državni tajnik Eugenio Pacelli, budući papa Pio XII Pacelli se uzasavao nad zahtjevima diktatora da im se njihovi podanici potpuno podrede, da im se podredi i Crkva, a mrska mu je bila i rasna doktrina kao temelj nacizma. S druge strane, svidale su mu se autoritarne političke koncepcije koje su isticale tradicionalne vrijednosti - skladen obiteljski život i društvenu disciplinu, a nacizam i fašizam to su i činili. Stoga, kada je 1939. postao papa, Pacelli je bio vidno suzdržaniji u kritici nacizma negoli njegov prethodnik. Još je 1938. isusovac John La Farge po neposrednom nalogu pape Pija XI sastavio encikliku *Jedinstvo ljudskoga roda*, kojoj je temeljni cilj trebao biti da se jasnije negoli ikada osude nacistički

rasizam i antisemitizam, ali enciklika nikad nije objavljena.

Novi papa Pio XII bio je dugogodišnji papinski nuncij u Njemačkoj. Tečno je govorio njemački i bio veliki poštovatelj njemačke kulture. Iako je osjećao odbojnost prema nacizmu, i on je, još odlučnije od Pija XI, smatrao da je Crkvi neprijatelj broj jedan sovjetski komunizam, a ne nacizam ili fašizam. Sve do pred izbijanje Drugog svjetskog rata Pacelli je u javnim radijskim apelima i u nizu diplomatskih poruka vladama Trećega Reicha, Poljske, Italije i zapadnih sila uzalud „preklinjao u ime Boga“ da se „ustraje na pregovorima“ i ne ide u rat, tvrdeći da se „ništa ne gubi mirom, ali se sve može izgubiti ratom“. U ratu je želio ostati nepredijeljen, ali je taj „uravnoteženi“ stav bilo teško održati. Još je u junu 1940. povjerljivim porukama Hitleru, Mussoliniju i Churchillu nudio svoje posredništvo „za pravedan i čistan mir“, sve dok nije shvatio da je bilo kakav sporazum nemoguć dok je u Njemačkoj na vlasti Hitler. „U osnovi svega njegova djelovanja ležala je sve veća plaha neodlučnost, diplomatska profinjnost u kojoj promišljanje svake sitnice kao da je paraliziralo akciju“, pa je tako stekao epitet „diplomativizirajućeg pape“, za razliku od „temperamentnog pape“ Pija XI.

Nastavlja se